

Prof. ŠIME PERIČIĆ
Zadar

Francuska i sardinijska flota u Jadranu za vrijeme rata 1859. godine

Početak 1859. g. je Austrija zaratila protiv Pijemonta i Francuske osporavajući pravo prvome na Lombardiju koju je ovaj s pravom želio pripojiti svom teritoriju. Cavour je vješto provocirao Austriju koja se prenaglila i odmah navijestila rat Pijemontu. Njemu se po ranije sklopljenom ugovoru pridružila Francuska, te su saveznici u bitkama kod Magente i Šolferina u dva navrata hametice potukli austrijsku vojsku. Na to je car Franjo Josip I bio primoran priznati nadmoćnost neprijatelja i udovoljiti željama Talijana, te im posredstvom Francuske ustupiti Lombardiju tako da je u rukama Austrije sada na Apeninskom poluotoku ostala samo venecijanska oblast.

Odlučnu ulogu u ovom ratu odigrale su kopnene vojske, ali su neprijatelji Austrije, uglavnom Francuzi, tada aktivirali i jedan dio svoje ratne mornarice koja je puna tri mjeseca operirala po Sredozemlju i Jadranu. O tim akcijama savezničke odnosno francuske flote, premda su za ishod rata bile od malog značaja, treba iznijeti ono što nam o tome pružaju škrti izvorni materijali, pošto su one poduzimane u najviše slučajeva na našoj obali i moru. Tim više što o tome do sada posebno nitko nije pisao.

Francuzi su dogovorno s Pijemontom željeli izolirati i onako usamljenu Austriju, te su jedan, po svoj prilici veći dio, svoje ratne mornarice uputili u Jadran. Toj floti se pridružilo nekoliko sardinijskih ratnih brodova. Njen je zadatak bio neutraliziranje eventualnog pokušaja austrijske ratne mornarice, blokada obale venecijanske oblasti i kontroliranje trgovine na ovom moru. Time su se saveznici ujedno osigurali od neprijateljskog iznenađenja s jugoistoka.

Odmah po objavi rata su sve austrijske ratne luke bile zatvorene francuskim i sardinijskim ratnim i trgovačkim brodovima, osim onih koji su se zatekli u istima. Austrija u početku nije insistirala da ovi napuste njene luke. Brodovima neutralnih zemalja su njene luke i dalje ostale otvorene, ali jedino pod uvjetom da se moraju podvrgavati postojećim carskim odlukama za slučaj rata. Sve utvrđene tačke na dalmatinskoj obali su stavljeni u ratno stanje, dok su njihove i obližnje političke vlasti privremeno podvrgnute vojnama. Isto je tako od austrijskih vlasti bio zabranjen ulazak u luke na venecijanskom obalnom pojasu koji je pripadao Austriji — Venezia, Chiosa, Lido i Malamocco.¹ Vlastitij je trgovačkoj mornarici zabranjena trgovina i svaki drugi kontakt s neprijateljskim lukama. Također je zabranjen u neutralne luke uvoz svega onoga što može koristiti u ratne svrhe. Francuzi su dozvolili austrijskim trgovačkim brodovima koji su zatečeni u njihovim lukama nesmetano napuštanje sidrišta i sloobodno vraćanje u matične luke.²

Glavna je vojna komanda u Zadru poduzela izvjesne mjere predostrožnosti. Najprije je 15. maja iste godine zabranila prolaz i zadržavanje svojih brodova na vidiku otoka Visa i time osujetila svako sidrenje u viškoj luci, naravno, izuzimajući one ratne plovne objekte kojima je to bilo službeno mjesto zadržavanja. Nekoliko dana kasnije je zabranjen prolaz svim brodovima kroz malo ušće viške luke i svi su se brodovi pri ulasku u bilo koju luku morali pridržavati pravila važećih u ratnim uslovima.³ Pošto je Zadar kao političko središte pokrajine mogao biti od neprijatelja barem privremeno blokiran to su vlasti naredile da se svaka porodica i pojedinac što hitnije opskrbe hranom za tri mjeseca.

Austrija je, čini se, bila svjesna svoje trenutne nemoći. Odmah je počela kupiti uzduž cijele svoje obale dobrovoljce za mornare na ratnim brodovima, jer je pretpostavljala da će doći do sukoba i na moru.⁴ Da bi se spriječilo eventualno iskrcavanje neprijatelja na otoke ili obalu Dalmacije poduzete su potrebne mjere kod ovdašnjih vojnih vlasti i organizirana je u cijelom primorju brojnija zemaljska straža (forza territoriale), kojoj je bio zadatak budno motrenje kre-

tanja neprijateljskih brodova i obrana kopna u slučaju njegova iskrcavanja. Kasnije ćemo vidjeti da ove mjere nisu urodile plodom. Centralna pomorska vlada u Trstu je uskoro okružnicom obavijestila sve zdravstvene organe u austrijskom primorju o preventivnim mjerama koje treba poduzeti protiv eventualne pojave zaraznih bolesti koje su gotovo uvijek pratile velike kontingente vojnika. Isti je organ krajem juna, nakon bezobzirnog postupanja Francuza s trgovačkim brodovima Austrije, otkazao gostoprimstvo onim francuskim i sardinijskim brodovima koji su se još uvijek nalazili u austrijskim lukama i naredio da ovi odmah napuste sidrišta i Jadran.⁵

Protivnici Austrije nisu ni na moru gubili vrijeme. Francuzi su već 12. maja zaplijenili brik Spiridona Danilovića iz Herceg-Novog, pa je ovaj zamolio Namjesništvo u Zadru da se zauzme kod Francuza nebi li mu ovi vratili brod za koji je vezana egzistencija njegove čitave porodice.⁶ Centralna pomorska vlada javlja dalmatinskom Namjesništvu dan kasnije telegramom da je francuska fregata »Imperieuse« praćena sa dva trgovačka broda zaustavila i pregledala jedan engleski brod. Taj čin se odigrao na samom ulazu u Jadran, a postoje indicije, kažu u Trstu, da je ova ista fregata već ranije zarobila neke austrijske trgovačke brodove.⁷ 15. maja su Francuzi nedaleko Dugog otoka zaplijenili brik kapetana Ante Ivančića iz Lošinja koji je dolazio iz Cardiffa s teretom ugljena. Zaplijenjeni brod je trebao biti odveden u Toulon, pa je pod paskom francuskih vojnika upućen u domovinu.⁸ To su bile prve akcije Francuza protiv Austrije na moru. Otada započinje tromjesečno krstarenje neprijateljskih brodova po Jadranskom moru.

Pomorci i ribari iz okolice Dubrovnika u to vrijeme javljaju da se između Otranta i otoka Sušca često vide neprijateljski trgovački i ratni brodovi. Sa Visa također javljaju o velikom broju prolazećih i neidentificiranih brodova prema sjeverozapadu. Najveću je pozornost privukao jedan mali parobrod bez prove, po svoj prilici topovnjača, koji se približio samoj viškoj luci, ali mu se ipak zastava nije vidjela. Tada su vidani neprijateljski brodovi gotovo na cijelom Jadranu, ne samo na otvorenom moru, nego i između otoka sviju arhipelaga kao i uz samu dalmatinsku obalu. Gotovo uvijek se ovi kreću u pravcu sjeverozapada, pojedinačno ili u konvoju.⁹ Nisu samo Francuzi plijenili tuđe brodove. To su činili i Talijani. Naime, pijemontska je vlast u Genovi naredila 18. maja da se zaplijeni nekoliko austrijskih trgovačkih brodova koji su bili zatečeni blizu Genove. Žrtve su bili dva broda iz dubrovačkog okruga dva venecijanska i tri riječka.¹⁰ Francuzi su ometali i plovidbu brodova neutralnih zemalja. Tako nisu dozvolili u to vrijeme jednom paskom trabakulu ulaz u Mletke, čiji je obalni pojas bio opsjednut od jednog dijela francuske flote, ali se tu nalazilo samo nekoliko zatvorenih brodova.¹¹ To su radili radi toga što su se bojali pomoći opsjednutima izvana. Njihovi su ratni brodovi ujedno štitali malobrojnu sardinijsku trgovačku mornaricu od Austrijanaca.

No ni Austrijanci nisu ostajali dužni svojim protivnicima kada im se pružila za to prilika. Ratni je brod »Principe Eugenio« uspio 4. juna nedaleko Velog Rata na Dugom otoku zarobiti francuski trgovački brod »Raoul Nantes«. Međutim, oni su u tom smislu bili legitimniji od neprijatelja, pa su za takve slučajeve formirali komisiju u Zadru i sud u Trstu koji su bili nadležni za što hitnije rješavanje tih predmeta.¹² Međutim, njihov rad nije bio dovoljno ažuran, te je prouzrokovao i jedan incident. Zaplijenjeni »Raoul Nantes« je pušten tek mjesec dana kasnije i otplovio je iz Zadra 9. jula iste godine.

Do polovine juna 1859. g. Francuzi su na Jadranu zarobili 17 trgovačkih austrijskih brodova. Oni su također bili

dužni stvoriti komisije poput onih u Zadru.¹³ Kako su oni ove brodove morali tegliti u Toulon ili Marseilles, to je, prirodno, njihov rad tekao sporije tako da se to oteglilo i poslije ratnih neprijateljstava.

Sa Huma na Visu su viđeni svi brodovi koji su prolazili na udaljenosti od 40 milja od otoka. Noć i loše vrijeme su ponekad ometali normalnu kontrolu, pa se događalo da je neki brod uspio proći na sjever neopaženo. Zbog istih razloga se uvijek nije mogla odrediti vrsta i pripadnost brodova koji su tuda prolazili.¹⁴

Bilo je slučajeva da je neprijatelj samo pregledao austrijske trgovačke brodove, nekada uzeo potrebne mu stvari koje je na istima našao i onda ih puštao. Tako je početkom juna jedna francuska fregata zatekla na pučini južno od Visa austrijski trgovački brod »Due sorelle«, izvršila pregled i oštetila ga u tolikoj mjeri da ovaj nije bio u mogućnosti nastaviti put. Njega je našao jedan engleski brod i dovukao ga u zadersku luku, gdje je onda popravljen. To je bila još jedna usluga Austriji od strane engleskih trgovačkih brodova. Negdje u ovo vrijeme su u jadranske vode stigla dva sardinijska ratna parobroda pod komandom jednog vice-admirala čije ime nam je nepoznato. Boravak ovih brodova nije bio od većeg značenja jer nije zabilježena nijedna njihova akcija slična onima koje su poduzimali Francuzi.

Iz Dubrovnika je 27. juna viđena jedna francuska fregata koja je prošla nedaleko grada tegleći jedan austrijski zarobljeni brod. Njen je kurs bio upravljen prema Baru gdje se neko vrijeme sakupljala francuska flota, pripremajući se sa neki veći zadatak. Istog je dana u poslijepodnevnom satima, ovdje koncentrirana flota digla sidra i uputila se prema sjeverozapadu. Ona je bila sastavljena od šezdesetak brodova različitih vrsta.¹⁵ No time nije sva francuska flota napustila obalu crnogorskog primorja. Sutradan pred podne je jedan francuski bojni brod oteo tri gaete i jednu braceru u Cavtatu i odmah otputovao. Posade ovih ribarskih brodica su prethodno pobjegle s njih. Obavještena vojska i zemaljska straža su uskoro stigle na lice mjesta, ali nisu intervenirali pošto je neprijatelj prije nestao s vidika. Ti su brodovi bili vlasništvo nekih siromašnih ribara iz Cavtata pa je dubrovački okružni poglavar predložio Namjesništvu da im se makar djelomično nadoknadi novcem iz državne blagajne, što je nekoliko dana kasnije i učinjeno.¹⁶ U to je vrijeme jedan francuski ratni brod zarobio četiri trgovačka broda usidrena u Cavtatu, a drugi je u uvali Mahnutu kod Dubrovnika oteo tri ribarska brodića i jednu gaetu. Tada je iz Budve i Dubrovnika viđena skupina francuskih i sardinijskih ratnih i linijskih brodova koji su se kretali u istom pravcu kao njena prethodnica prije nekoliko dana.¹⁶ Nakon toga je samo malo francuskih ratnih brodova ostalo kontrolirati ulaz u Jadran i njegov cijeli istočni dio.¹⁷ Sve je ostalo krenulo na sjeverozapad.

Austrijanci su budno pratili plovidbu onih konvoja koji su krenuli u sjeverni Jadran. Oni su u početku pretpostavljali da će ovi izvršiti napad na Vis kao najistureniju i najvažniju vojno-pomorsku tačku Austrije. Stoga su bile na brzinu poduzete naknadne mjere predostrožnosti, te se eventualni dolazak neprijatelja spremno očekivao.¹⁸ No Francuzi nisu imali tu namjeru, već su nastavili plovidbu uz otoku prema sjeveru. Manje formacije, koje su do tada kontrolirale obalu srednje Dalmacije, sada su se pridruživale glavnini koja je dolazila s juga tako da je u noći između 2. i 3. jula sa otoka Silbe viđeno preko 60 francuskih brodova, među kojima znatan broj topovnjača, a koji su plovili prema zaljevu Malog Lošinja.¹⁹

Zbog tadašnjih ratnih okolnosti su Francuzi željeli, makar privremeno, imati vlastitu pomorsku bazu u Jadranskom moru, čiji bi zadatak bio opskrbljivanje brodova gorivom i ostalim potrebama, bolje kontroliranje sjevernog Jadrana, naročito obalnog pojasa venecijanske oblasti i da ona posluži kao otkočna daska za napad na Veneciju. Svim tim uvjetima je najbolje odgovarao prikladan zaljev Malog Lošinja. Ipak se u ovaj zaljev nije usidrla cjelokupna prispjela flota, nego njen manji dio. Dvadeset ratnih brodova različite vrste i veličine sa 10.000 vojnika ušlo je u istočni dio zaljeva u čijem se sjedru smjestilo istoimeno mjesto. Ovom flotom je komandirao viceadmiral Romain-Desfossés. Okupacija otoka i mjesta je izvršena bez ikakvog otpora, jer je neznatan broj vojnika prethodno napustio otok, što je učinila i lokalna vlast. Francuski su se vojnici smjestili u mjesnoj školi i drugdje po mjestu. Jedan od tih ratnih brodova je doplovio do osorskog mosta koji je spajao otoke Lošinj i

Cres i porušio ga s nekoliko topovskih hitaca.²⁰ Tako su Francuzi stvorili vojnu bazu i bili bez bojazni da će ih Austrijanci napasti s Cresa ili brodovima, jer je broj iskranih vojnika garantirao efikasnu odbranu u bilo kojem slučaju. Njihovi su se vojnici vladali korektno i nisu zlostavljali stanovništvo otoka. Nije sigurno poznato dali su oni ovu vojsku željeli zadržati na samom otoku ili je ona u zgodnom momentu trebala biti bačena na istarsku obalu, odnosno na apeninski dio obale u rukama Austrijanaca. V. Lago govori da je ova vojska pokušala zauzeti Veneciju,²¹ što nije dovoljno uvjerljivo kad se zna da su Francuzi izvršili blokadu ove obale, a k tome, četiri dana poslije invazije Lošinja je bilo potpisano primorje, te je malo vjerovatno da je u tom kratkom vremenu poduzeta tako velika akcija. Zna se da je preostali dio brodova nastavio krstarenje po sjevernom Jadranu, pa su se neki, po svoj prilici, i pridružili blokadi. Nekoliko je dana kasnije francuska fregata »Isly« sa 34 topa ušla u riječki zaljev praćena od jednog malog parobroda. Njen je zapovjednik kapetan de Rose topovskim hicem i zastavom pozvao gradsku vlast na razgovor i tražio informacije o vojnim snagama u njihovoj luci. Kada se uvjerio da u njoj nema ratnih brodova otputovao je svojim brodom i pratioem prema Puli. Vlasnici onih trgovačkih brodova koji su se nalazili u luci veoma su se uplašili misleći da će Francuzi potopiti sve usidrene brodove.²²

Za ovo je vrijeme značajan jedan interesantan događaj. Naime, 7. jula ujutro se francuska fregata »Impetuese« približila Zadru ukotvivši se nedaleko Puntamike. Nakon što je izvjesila bijelu, pregovaračku zastavu, jedan je oficir sa četiri mornara čamcem došao na obalu i zatražio da se za jedan sat pusti zaplijenjeni njihov brod »Raoul Nantes«. Završio je prijetnjom da će njegova fregata zasuti grad topovskom vatrom ako se u tom roku ne udovolji njihovoj želji. Austrijski mu je oficir, koji je s njim razgovarao, nakon kratkog konzultiranja s vlastima odgovorio da ni pored najbolje volje ne mogu pristati na ovo traženje, već će to riješiti nadležne komisije i sud. Nezadovoljni se oficir vratio na svoj brod i obistinio prijetnju. Francuzi su ispalili nekoliko desetina hitaca od kojih su samo neki pogodili nevažni cilj. Austrijanci su im odgovorili artiljerijskom paljbom sa kopna i ratnih brodova usidrenih u luci. Poslije pucnjave od jednog sata francuska je fregata, neoštećena, krenula u pravcu zapada, najvjerovatnije prema Lošnju.²³ Stanovnici grada su mislili da će se ovaj brod ponovo vratiti i dovesti druge, te su od straha neki napustili Zadar i sklonili se u obližnja sela,²⁴ ali je njihovo strahovanje bilo nepotrebno.

Istoga dana je pod Šibenik došla manja formacija francuskih ratnih brodova, čiji razlog dolaska nije bio nikome poznat. I pored toga lokalna vlast napustila je grad s najvažnijim uredovnim dokumentima i našla utočište u nekom susjednom selu, najvjerovatnije Danilu.²⁵ Međutim, ovi brodovi nisu poduzeli ništa protiv grada i uskoro su napustili šibenski zaljev.

Time su uglavnom prestala neprijateljstva na Jadranskom moru jer je već sutradan u Villafranci potpisano primirje između zaraćenih strana. Među ostalim, ono je dozvolilo brodovima svih zastava da unaprijed nesmetano plove Jadranom, dok su francuski i sardinijski brodovi morali u toku narednih dvadesetak dana napustiti njegove vode. Većinu ovih brodova je ova odluka zatekla na otvorenom moru, te su oni, koji su bili dovoljno opskrbljeni potrebnim gorivom i živežnim namirnicama, odmah zauzeli kurs prema Otrantskim vratima. Primirje nije bilo ničim narušeno te je i onaj dio francuske flote koji se našao u lošinskom zaljevu i drugdje po sjevernom Jadranu napustio svoja sidrišta prije 25. jula iste godine.²⁶ Upravo se tih dana u komiškoj luci usidrio francuski ratni brod »Bertolet« sa još tri topovnjače koji su bili na putu od Malog Lošinja u domovinu. Dvojica mornara su sa čamcem došla u mjesto i opskrblili brod potrebnim povrcem, a sutradan su svi brodovi otišli prema Marseillesu. I poslije toga su se s Huma mogli često vidjeti konvoji francuskih brodova koji su se s područja Venecije i Kvarnera mirno vraćali kući.²⁷

Tako je završila još jedna etapa u našoj burnoj pomorskoj prošlosti. Jadran je još jednom bio poprište, ovaj put ne tako važnih, ratnih događaja. Ovo je bilo vrijeme kada Austrija nije imala dovoljno jaku i brojnu ratnu mornaricu kojom bi se mogla ravnopravno nositi s neprijateljem. Vojnu slabost na kopnu pratila je slabost na moru, što je imalo za posljedicu gubljenje Lombardije i jačanje mlade talijan-

ske države. Kao dokaz nemoći na moru je slobodno krstarjenje neprijateljskih brodova u neposrednoj blizini otoka i duž cijele obale Monarhije, a još više nebranjena invazija otoka Lošinja i njegovo pretvaranje u neprijateljsku vojnu bazu, čime su Austriji bile vezane ruke na njenom moru. Ovakav tok događaja nam pokazuje i slabu organizaciju zemaljske straže u Dalmaciji koja ovaj put nije bila svrhisahodna, jer je djelovala kasno ili nikako. Neuspjehi u ovom ratu doveli su, dakle, do bitnih promjena u Austriji, koja je ipak iz ovoga izvukla izvjesne zaključke i pouke, te je dođući rat (1866) nije više zatekao ovako nespemnu na dalmatinskoj obali i otocima. To je bio ujedno impuls za stvaranje snažnije ratne mornarice na Jadranu, plućima habzburške Monarhije, a koja je u novom ratu odigrala odlučujuću ulogu.

BILJEŠKE:

- ¹ Glasnik dalmatinski br. 36 i 39 za 1859. g.
- ² Osservatore Dalmato br. 80 za 1859. g.
- ³ Glasnik dalmatinski 40/1859: Osservatore Dalmato 78, 80/1859.
- ⁴ Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Spisi Registrature za 1889. godinu, kat. IIa, br. 11521, 12015. Austrija je tada imala u sklopu svoje ratne mornarice 56 brodova. To su uglavnom bili mali ratni brodovi, dok je jedan dio njih služio za transport vojnika (Annuario marittimo per l'anno 1859. Trieste 1859. str. 88-89).
- ⁵ Isto, br. 16387, 21252.
- ⁶ Isto, br. 9310. To su isto radili i drugi brodovlasnici kojima su Francuzi zaplijenili brodove (HAZd, Spisi Registrature za 1859, kat. IIa, br. 18098).
- ⁷ HAZd, Prezidijalni spisi za 1859. kat II, br. 950. Kada su stigli blizu Lastova kapetan je Ivačić sa svojih pet

mornara uspio razoružati i zarobiti šest francuskih vojnika koji su sprovodili brod.

⁸ HAZd, Spisi Registrature za 1859. kat. IIa, 9459; Prezidijalni spisi za 1859. kat II, 700, 746, 737, 738. Nije posve sigurno, ali su po svoj prilici bile također francuske one fregate koje su u isto vrijeme videne u uvali Cresa, odnosno Senjskom kanalu (Glas. dal., 42/1859).

⁹ HAZd, Prez. spisi 1859: kat. II, 709.

¹⁰ Glas. dal., 43/1859. Francuzi su krstarili i uz venecijansku obalu od samog početka rata. Tako je blizu Malanocca 1. juna iste godine viđeno nekoliko francuskih brodova koji su zaplijenili dva brika, pet brigantina, jedan skuner i 11 trabakula austrijske pripadnosti (HAZd, Prez. spisi 1859 (kat. II, 927).

¹¹ HAZd, Spisi Regist. 1859/IIa, 12277.

¹² Gl. dal. 1859/br. 56 i 59.

¹³ HAZd, Pres. spisi 1859/kat. II, 784, 789, 823.

¹⁴ Isto, br. 1114, 1164.

¹⁵ Isto, br. 1125.

¹⁶ Gl. dalm. br. 54, 55 za 1859.

¹⁷ HAZd, Pres. spisi 1859. kat. II, 1149.

¹⁸ Isto, br. 1152.

¹⁹ Isto, br. 1162, 1187.

²⁰ Isto, br. 1202/p: V. Lago, Memorie sulla Dalmazia, vol. II, Venezia 1870. str. 303.

²¹ Memorie... II, 303.

²² Gl. dalm. 58/1859.

²³ Osser. Dalmato, br. 108/1859; Memorie... II, 308.

²⁴ Memorie... I, 314.

²⁵ Osser. Dalmato br. 121/1859.

²⁶ Gl. dalm. br. 60 i 62/1859.

²⁷ HAZd, Prezidijalni spisi 1859. kat. II, 1398.